

Polscy socjaliści, czyli lewica i patriotyzm

1 maja 2025

1 Maja, czyli Święto Pracy kojarzy się obecnie z PRL-em, siermiężnością i nudnym, wyreżyserowanym pochodem. Warto jednak pamiętać, że święto to w Polsce ma bogate tradycje (zawłaszczone po wojnie przez komunistów), podobnie jak cała lewica, łącząca postulaty wyzwolenia społecznego z walką o niepodległość. W tym dniu warto przypomnieć o kilku działaczach Polskiej Partii Socjalistycznej, którzy swą lewicowość łączyli z gorącym patriotyzmem.

Bolesław Limanowski

Za nestora polskich socjalistów bez wątpienia należy uznać Bolesława Limanowskiego, weterana licznych organizacji konspiracyjnych i znanego socjologa, który w wieku stu lat kończył życie jako Senator niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej.

Urodził się 18 października 1835 r. w Łatgalii (Inflantach Polskich) w rodzinie szlacheckiej wywodzącej się z Litwy. Ukończył gimnazjum w Moskwie, tam też podjął studia medyczne. Już wówczas zaangażował się w działalność polskich organizacji studenckich. W 1858 r. musiał przenieść się na studia do Dorpatu. Tam też porzucił medycynę, rozpoczynając studiowanie filozofii. W 1860 r. wyjechał do Francji, chcąc zaciągnąć się do formowanych tam legionów polskich. Oprócz pracy polityczno-wojskowej poświęcał też czas studiom w uczelniach francuskich. Był blisko związany z kręgiem gen. Ludwika Mierosławskiego. Na jego polecenie został wysłany do Wilna, gdzie miał prowadzić działalność konspiracyjną. Aresztowany w maju 1861 r. w okresie wzmożonych demonstracji patriotycznych, został zesłany do guberni archangielskiej. Zajmował się tam m.in. dalszą

lekturą i tworzeniem prac z zakresu filozofii i socjologii. Ostatni rok zesłania spędził w rejonie Woroneża. W 1867 r. amnestionowany, wyjechał do Warszawy.

Po powrocie z zesłania próbował różnych zajęć, w 1870 r. starał się wyjechać do Francji i zaciągnąć się jako ochotnika na wojnę przeciw Prusom. Ostatecznie znalazł się w Galicji. We Lwowie rozpoczął pracę publicystyczną i odczytową, która wyrobiła mu pozycję w tamtejszym środowisku lewicowym. W 1875 r. uzyskał również doktorat z filozofii. Był zaangażowany w działalność tajnych stowarzyszeń o charakterze niepodległościowym i socjalistycznym. W 1878 r. został zmuszony do wyjazdu do Genewy, gdzie zaangażował się w działalność socjalistyczną, m.in. współredagując pismo „Równość”. Uczestniczył także w międzynarodowych kongresach lewicy. W okresie tym zdobył renomę wybitnego teoretyka socjalistycznego. W 1892 r. przewodniczył tzw. Zjazdowi Paryskiemu, na którym powołano do życia Związek Zagraniczny Socjalistów Polskich, będący zaczątkiem Polskiej Partii Socjalistycznej. W 1907 r. osiadł w Krakowie, wiążąc się z kierowaną przez Józefa Piłsudskiego PPS-Frakcją Rewolucyjną.

W niepodległej Polsce był związany z Polską Partią Socjalistyczną. W wyborach 1922, 1928 i 1930 r. uzyskał mandat senatora. Wiele także publikował. Zmarł 15 lutego 1935 r. w Warszawie, osiem miesięcy przed swoimi setnymi urodzinami.

Ignacy Daszyński

O ile Limanowski jako Nestor polskich socjalistów znany był przede wszystkim z działalności naukowej i teoretycznej, to przedstawiciel następnego pokolenia działaczy PPS Ignacy Ewaryst Daszyński był już absolutnym człowiekiem czynu.

Urodził się 26 października 1866 r. w Zbarażu w patriotycznej rodzinie średnioszlacheckiej. Już w gimnazjum był zaangażowany w działalność konspiracyjną wśród młodzieży szkolnej. Właśnie z tego powodu w 1882 r. został wydalony ze szkoły w

Stanisławowie. Ważnym wydarzeniem w jego życiu był pobyt w Drohobyczu i zapoznanie się z trudnymi warunkami życia robotników pracujących w tamtejszym zagłębiu naftowym. Z powodu „wilczego biletu” kontynuował kształcenie we własnym zakresie. Przez pewien czas studiował na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, w 1889 r. zatrudnił się jako guwerner w rodzinie ziemiańskiej pod Łomżą. Tam został aresztowany przez policję carską, która pomyliła go ze starszym bratem Feliksem, również zaangażowanym w działalność socjalistyczną. Daszyński przez pół roku był więziony w areszcie w Pułtusku, następnie wydano go do Galicji. Po nieudanych próbach zaaklimatyzowania się podjął decyzję o emigracji do Ameryki, udaremioną jednak przez śmierć brata. Pozostał w Szwajcarii, gdzie podjął studia i prowadził działalność socjalistyczną. W tym czasie jego głównym patronem był współzałożyciel ZZSP Stanisław Mendelson, który wypłacał mu stałą pensję.

Po powrocie do kraju w 1890 r. współorganizował galicyjską partię socjalistyczną, która po pewnym czasie przyjęła nazwę Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska Cieszyńskiego. W sposób aktywny brał udział w działalności politycznej socjalistów polskich, był żarliwym publicystą, wielokrotnie go aresztowano. Jako jeden z liderów PPS-D postulował uniezależnienie się od austriackiej partii socjalistycznej i wysunięcie w programie własnego ugrupowania postulatów niepodległościowych. W 1897 r., w wyniku reformy ordynacji wyborczej w Austro-Węgrzech, Daszyński został posłem austriackiej Rady Państwa, co jeszcze bardziej wzmocniło jego zaangażowanie polityczne. W okresie tym zasłynął jako doskonały mówca oraz przywódca wieców i manifestacji socjalistycznych. W 1902 r. został także radnym Krakowa. Po wybuchu I wojny światowej poparł związanie się sprawy polskiej z państwami centralnymi, wchodząc w skład Naczelnego Komitetu Narodowego, popierał także utworzenie niepodległego państwa polskiego.

Jesienią 1918 r. wszedł w skład Polskiej Komisji Likwidacyjnej, która po rozpadzie Austro-Węgier przejęła władzę w Galicji. W nocy z 6 na 7 listopada powołano w Lublinie Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej, na którego czele stanął właśnie Daszyński. Rząd ten opowiadał się za niepodległością, ustrojem demokratycznym i socjalistycznym modelem gospodarki. 14 listopada 1918 r. rząd lubelski podporządkował się Naczelnikowi Państwa Józefowi Piłsudskiemu. W wyborach do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1919 r. uzyskał mandat poselski, stanął na czele socjalistycznego klubu parlamentarnego (Związek Polskich Posłów Socjalistycznych) oraz został jednym z liderów zjednoczonej w kwietniu tego samego roku Polskiej Partii Socjalistycznej. W lipcu 1920 r., w szczytowym okresie wojny polsko-bolszewickiej został wicepremierem Rządu Obrony Narodowej kierowanego przez Wincentego Witosa. W Sejmie I kadencji został wicemarszałkiem, w grudniu 1922 r. był jednym z kandydatów na urząd prezydenta. W maju 1926 r. poparł przewrót majowy, już po kilku miesiącach dystansując się od linii Józefa Piłsudskiego. W Sejmie II kadencji został wybranym marszałkiem. 31 października 1929 r. sprzeciwił się Marszałkowi, nie zezwalając na otwarcie obrad parlamentu przy obecności dużej grupy oficerów (miał wtedy powiedzieć: pod bagnetami, rewolwerami i szablami nie otworzę!). W czasie wyborów brzeskich i aresztowań opozycjonistów z nimi związanych protestował przeciwko represjom obozu sanacyjnego. Wybrany ponownie do Sejmu, podupadł na zdrowiu, co skutkowało obniżeniem jego aktywności politycznej.

Na XXIII Kongresie PPS (luty 1934) został wybrany honorowym przewodniczącym partii. Zmarł w nocy z 30 na 31 października 1936 r. Pochowano go na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Mieczysław Niedziałkowski

Dwudziestolecie międzywojenne to nowa karta w historii socjalistów polskich i nowe pokolenie działaczy aktywnych w

tym okresie. Najciekawszym z nich był bez wątpienia Mieczysław Niedziałkowski.

Urodzony 19 września 1893 r. w Wilnie, pochodził z tamtejszej rodziny inteligenckiej – jego ojciec Konrad był prezydentem tego miasta. Sam Niedziałkowski od lat młodzieńczych działał w Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej. Od 1912 r. studiował prawo w Petersburgu, kontynuując aktywne uczestnictwo w ruchu młodzieżowym. Od 1914 r. przebywał w Warszawie, w tym samym roku wstąpił do PPS. Już dwa lata później został przewodniczącym warszawskiego komitetu partii, w tym samym roku wszedł w skład najwyższych władz PPS. W 1917 r. aresztowany przez Niemców, został osadzony na Pawiaku. Po odzyskaniu niepodległości najpierw pełnił funkcje urzędnicze przy rządzie Jędrzeja Moraczewskiego, później zaś, w wyborach w styczniu 1919 r., uzyskał mandat posła na Sejm Ustawodawczy.

Zasiadał we władzach Polskiej Partii Socjalistycznej od momentu zjednoczenia jej odłamów w różnych zaborach aż do wybuchu II wojny światowej. Aktywnie działał w prasie partyjnej, od 1927 r. pełniąc funkcję redaktora naczelnego „Robotnika”, będącego głównym dziennikiem PPS i jednym z najważniejszych tytułów na ówczesnym rynku prasowym. Był jednym z założycieli „Centrolewu” – koalicji partii robotniczych, chłopskich i chadeckich powołanej w 1929 r. Nie został aresztowany w czasie tzw. „wyborów brzeskich” z 1930 r. W nowym Sejmie stanął na czele koła poselskiego Związku Parlamentarnego Polskich Socjalistów.

Po niemieckiej inwazji na Polskę we wrześniu 1939 r. aktywnie włączył się w obronę Warszawy: współorganizował Robotniczą Brygadę Obrony Warszawy, był członkiem ponadpartyjnego Komitetu Obywatelskiego przy Dowództwie Obrony miasta, brał również aktywny udział w działalności polskiej propagandy – jego wystąpienia były transmitowane przez Polskie Radio. Po kapitulacji miasta zaangażował się w tworzenie konspiracyjnych organizacji PPS – Wolność, Równość, Niepodległość oraz Służbę Zwycięstwu Polski. Aresztowany przez Gestapo 24 grudnia 1939

r., został zamordowany 21 czerwca 1940 r. w Palmirach

Kazimierz Pużak

Innym socjalistą znanym ze swojej działalności konspiracyjnej w czasie II wojny światowej był Kazimierz Pużak, znany pod pseudonimem Bazyli. Urodzony 26 sierpnia 1883 r., pochodził z ukraińskiej rodziny robotniczej z Tarnopola. Zaangażowany w konspirację od lat szkolnych, w latach rewolucji 1905 r. prowadził w ramach PPS aktywną działalność wojskową w ramach założonej przez siebie organizacji rewolucyjnej. W 1906 r. współtworzył PPS-Frakcję Rewolucyjną. W 1911 r. został aresztowany w Łodzi przez policję carską, dwa lata później skazano go na osiem lat ciężkich robót. Wyrok odsiadywał m.in. w twierdzy szlisselburskiej pod Petersburgiem. Uwolniony w 1917 r., działał w organizacjach polskich funkcjonujących na terenie rewolucyjnej Rosji.

W 1918 r. powrócił do kraju. Aktywny w czasie wojny 1920 r., pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Wydziału Wojskowego PPS i Robotniczego Komitetu Obrony Warszawy. Organizował także pomoc dla III powstania śląskiego. Od 1921 był sekretarzem generalnym Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS. Był posłem Sejmu Ustawodawczego oraz Sejmów I, II i III kadencji. Był jednym z organizatorów partyjnej milicji robotniczej tzw. Akcji Socjalistycznej.

Po klęsce wrześniowej współtworzył okupacyjne struktury PPS-WRN, był także komendantem Gwardii Ludowej WRN. Reprezentował socjalistów w Politycznym Komitecie Porozumiewawczym – pierwszej platformie porozumienia wszystkich sił politycznych współtworzących Polskie Państwo Podziemne. W styczniu 1944 r. został przewodniczącym podziemnego parlamentu – Rady Jedności Narodowej. Uczestniczył w powstaniu warszawskim, miasto opuścił wraz z ludnością cywilną. W marcu 1945 r. został aresztowany przez NKWD wraz z innymi przywódcami Podziemia w Pruszkowie. W czerwcu 1945 r. w czasie procesu szesnastu

został skazany na półtorej roku więzienia. Po wypuszczeniu na wolność powrócił do kraju, w 1947 r. został ponownie aresztowany i skazany w procesie przywódców PPS-WRN na 10 lat więzienia. Zmarł 30 kwietnia 1950 r. w więzieniu w Rawiczu.

Tomasz Arciszewski

Innym wojennym liderem polskich socjalistów był Tomasz Arciszewski, urodzony 14 listopada 1877 r. Jako młody człowiek podjął pracę jako robotnik przemysłowy w Radomiu i Zagłębiu, angażując się w tym czasie w działalność socjalistyczną (do PPS wstąpił w 1896 r.). Zagrożony aresztowaniem, uciekł na Zachód, gdzie pracował i działał w ZZSP. W 1900 r. powrócił do kraju, rozpoczynając pracę konspiracyjną i rewolucyjną. Był członkiem Organizacji Bojowej PPS. Związany z frakcją Józefa Piłsudskiego, uczestniczył w słynnym napadzie na rosyjski pociąg pocztowy pod Bezdanami w 1908 r. Po wybuchu I wojny światowej służył w Legionach, prowadził też działalność polityczną w Kongresówce. W rządzie lubelskim Ignacego Daszyńskiego był ministrem pracy i polityki społecznej, w rządzie Jędrzeja Moraczewskiego objął resort poczt i telegrafów. Był posłem na Sejm pierwszych czterech kadencji a także członkiem najwyższych władz Polskiej Partii Socjalistycznej.

Po wrześniu 1939 r. współtworzył PPS-WRN, zasiadał też w Radzie Jedności Narodowej. Był zdecydowanym przeciwnikiem współpracy z ZSRR. W lipcu 1944 r. w ramach operacji Most III został przerzucony do Londynu, gdzie objął najpierw stanowisko następcy prezydenta RP, zaś 29 listopada, po dymisji Stanisława Mikołajczyka, przejął kierowanie Rządem RP na Uchodźstwie. Zajmował nieprzejednaną postawę wobec polityki Stalina, co wywoływało niechęć do niego polityków Zachodnich. Stanowczo nie zgadzał się na nowy kształt powojennej Polski bez Kresów Wschodnich. Jego słowa Nie chcemy Wrocławia ani Szczecina wywołały duże oburzenie. Był jednym z głównych celów ataków propagandy komunistycznej. Funkcję premiera Rządu na

Uchodźstwie (mimo cofnięcia poparcia państw zachodnich) pełnił do 1947 r., kiedy popadł w konflikt z Augustem Zaleskim, mianowanym Prezydentem RP po śmierci Władysława Raczkiewicza. W 1954 r., w wyniku przedłużenia kadencji prezydenta przez Zaleskiego, które uznane zostało przez część emigracji za nielegalne, wraz z gen. Władysławem Andersem i Edwardem Raczyńskim utworzył Radę Trzech, będącą alternatywnym ośrodkiem władzy prezydenckiej. Zmarł 20 listopada 1955 r.

Zygmunt Zaremba

W emigracyjnej Polskiej Partii Socjalistycznej nie zabrakło również wybitnych działaczy politycznych. Jednym z nich był Zygmunt Zaremba (ur. 28 kwietnia 1895 r.). Z ruchem socjalistycznym był on związany od najmłodszych lat – brał udział w strajku szkolnym w 1905 r., działał w Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej a od 1912 r. był członkiem PPS. Aktywny w czasie I wojny światowej, w 1917 r. współorganizował polskie środowiska lewicowe na Ukrainie. Wrócił do Polski w 1918 r., brał udział w demonstracji PPS, która 13 listopada zawiesiła czerwony sztandar na Zamku Królewskim. Od 1919 r. był członkiem władz partii, a od 1922 r. jej posłem na Sejm (do 1935 r.). Aktywny publicysta prasy partyjnej, był przeciwnikiem tworzenia „jednolitego frontu” z komunistami oraz występował przeciwko frakcji piłsudczykowskiej w partii.

Aktywny w czasie obrony Warszawy we wrześniu 1939 r., współtworzył konspiracyjną organizację PPS. Był redaktorem podziemnych pism partyjnych: „Informatora”, „WRN” i „Robotnika” – w czasie powstania warszawskiego główne pismo PPS było wydawane jako dziennik. W 1945 r. początkowo był gotów na wyjście partii z konspiracji, ostatecznie jednak popadł w konflikt z przychylną komunistom „lubelską” PPS. W 1946 r. wyjechał na Zachód. Był aktywnym liderem emigracyjnych struktur partyjnych, angażował się w kontakty z innymi partiami socjalistycznymi, działał też jako wydawca. Był

zwolennikiem aktywnego oddziaływania na kraj, co spowodowało jego konflikt z Adamem Ciołkoszem i rozłam w emigracyjnym PPS. Sam Zygmunt Zaremba zmarł 5 października 1967 r. pod Paryżem.

Adam Ciołkosz

Urodzony 5 stycznia 1901 r. Adam Ciołkosz był drugim ważnym liderem PPS na wychodźstwie a także istotną postacią całej emigracji. Najmłodszy spośród prezentowanych tu działaczy, doświadczenie w działalności społecznej zdobywał najpierw w harcerstwie. W czasie walk o niepodległość walczył m.in. w obronie Lwowa w 1918 r., w walkach z bolszewikami o Wilno, Grodno, Warszawę i bitwie niemeńskiej a także w III powstaniu śląskim. Brał również aktywny udział w kampanii plebiscytowej na Warmii i Mazurach. W 1921 r. wstąpił do PPS. W 1928 r. został wybrany posłem na Sejm. Aresztowany w 1930 r., trafił do twierdzy w Brześciu. W 1932 r. został skazany na trzy lata więzienia. W latach 30. członek władz PPS.

Po wybuchu wojny wraz z żoną Lidia przedostał się przez Lwów i Rumunię na Zachód. Zasiadał w Komitecie Zagranicznym PPS, kierującym pracami partii na emigracji. Po zakończeniu wojny pozostał w Londynie, nadal sprawując ważne funkcje partyjne. W latach 1957-1960 był przewodniczącym Rady Centralnej PPS. Jako zwolennik trwania na emigracji popadł w spór ideowy z Zygmuntem Zarembą. Konflikt skutkował wyrzuceniem Ciołkosza z partii i powołaniem przez niego Centralnego Komitetu Odbudowy PPS. Aktywny w życiu politycznym emigracji, w 1954 r. wszedł w skład Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego, będącej alternatywnym rządem na wychodźstwie. W latach 1956-1959 i 1963-1966 pełnił funkcję przewodniczącego tego ciała. Przez cały ten okres był także aktywnym publicystą i pisarzem. Zmarł w Londynie 1 października 1978 r.

Jego żona Lidia Ciołkoszowa po śmierci męża prowadziła PPS aż do 1987 r., gdy doszło do zjednoczenia jej struktur emigracyjnych z partią powołaną w kraju przez lewicowych

działaczy opozycyjnych. Ciołkoszowa, jako ostatnia żyjąca członkini przedwojennych władz PPS, została wybrana Honorową Przewodniczącą partii. Zmarła 9 czerwca 2002 r. w Londynie w wieku prawie 100 lat.

Autorstwo: Tomasz Leszkowicz

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)